

УЧАСТЬ В.ЗІНЬКІВСЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНО-ВІЗВОЛЬНІЙ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 - 1920 РР.

Дослідження історії України періоду 1917-1920 рр., в яких існує багато недостатньо вивчених проблем, зумовлює важливість висвітлення участі В.Зіньківського - визначного науковця, іромадського, політичного та церковного діяча у національно-визвольних змаганнях 1917 - 1920 рр. Вчений належав до тих діячів національного відродження України початку ХХ ст., діяльність яких виходила за межі свого часу, а ідейна спадщина залишається актуальною для наступних поколінь.

Враховуючи те, що історія православної церкви України після 1917 р. представлені переважно дослідженнями української та російської діаспори, а сучасна українська історіографія має неоднозначний характер, праці дослідників історії Української автокефальної православної церкви містять спрощені та однобічні оцінки щодо участі В.Зіньківського в національно-визвольній боротьбі України на початку ХХ ст. Розв'язанні даної проблеми започатковано у працях В.Ульяновського¹. Вчений вперше вводить до обігу документальні матеріали, що висвітлюють діяльність В.Зіньківського у період національно-визвольних змагань 1917 - 1920 рр. Проте недостатнє висвітлення в історіографії суспільно-політичних поглядів В.Зіньківського у дореволюційний період зумовило деякі неточності у оцінці його поглядів на розбудову України. Зокрема, спираючись на аналіз архівних документів періоду діяльності В.Зіньківського в уряді П.Скоропадського, В.Ульяновський висуває думку, що позиція вченого послужити Україні в інтересах Росії викристалізувалась вже на еміграції як реакція самовиправдання перед російськими емігрантськими політичними колами.

Надаючи значення особливостям становлення суспільно-політичних поглядів В.Зіньківського як у дореволюційний, так і в революційний періоди, ми поставили за мету з'ясувати: суспільно-політичні умови, за яких відбувалась політична діяльність В.Зіньківського; погляди В.Зіньківського щодо незалежності Української держави; причини, які обумовили позицію В.Зіньківського у виборі автономістичної форми управління УПЦ на початку ХХ ст.; роль В.Зіньківського у національно-визвольних змаганнях 1917- 1920 рр.

Події 1917 р. відкривали нові перспективи для національно-державного будівництва України. Нерозв'язаність національного питання в Україні у зазначений період позначилась на сфері державно-церковних відносин, обумовивши розвиток національного руху в церкві та визначивши складову частину українського національного руху. В цей період серйозно постає проблема державно-юрисдикційного статусу УПЦ як державної інституції незалежної держави.

Характерною ознакою процесу українського державотворення періоду 1917 - 1919 рр. було існування спільного українсько-російського православного простору. До початку 1920-х рр. Російська православна церква (РПЦ) зберігала реставраційні сподівання, декларуючи відповідальність за збереження політичної спадщини Російської імперії". Завдяки впливу централізованої політики РПЦ майже весь єпископат та велика кількість священників була або росіянами, або зросійщеними українцями, які не хотіли відрікатися від московської церкви. Зі свого боку, Москва не бачила перспектив у сприянні церковному миру в Україні (новий режим здавався їй недовготривалим) і протидіяла розвитку української державності, переслідуючи при цьому свої політичні інтереси". Уряд Гетьманської держави не погоджувався на таке становище церкви, яке було зумовлене її залежністю від РПЦ. В цей відповідальний час національно-державного будівництва України В.Зіньківський був запрошений до складу уряду П.Скоропадського на посаду міністра сповідань для того, щоб врегулювати відносини між церковною владою Української держави та Московською Патріархією.

Обіймання В.Зіньківським посади міністра сповідань відбувалось в умовах загострення російсько-українських церковних стосунків і передбачало відновлення діяльності Українського Собору, яке було розпочате в січні 1918 р., але припинене у зв'язку з більшовицьким наступом. Прийняте рішення першої сесії Українського Собору про перенесення своїх зібрань на 10/23 травня з метою продовження подальшої роботи та проведення виборів Київського митрополита УПЦ отримало заперечення з боку московської влади. Згідно з наказом Московського Патріарха Тихона єпископ Никодим готував скликання єпархіального зібрання на 19 травня 1918 р. Головною метою його скликання були вибори Київського митрополита. Така ситуація спричинила заворушення в українських колах і викликала невдоволення неправомірними діями єпископа Никодима. Питання визначення юрисдикційного підпорядкування церкви Україні, а також обрання Київського митрополита як першоєрарха УПЦ повинне було вирішуватись Українським Собором, а не єдинобічним церковним актом з боку РПЦ. Рада міністрів, Української держави, займаючись упорядкуванням внутрішніх справ в умовах німецької окупації (1918 р.), не мала змоги розв'язати церковні конфлікти. Тому виникала потреба у людині, яка зможе примирити або "ослабити взаємну ворожнечу конфлікуючих сторін. У зазначеній ситуації перевага була надана В.Зіньківському.

Як представник прогресивної академічної філософської та педагогічної думки початку ХХ ст., В.Зіньківський на початку визвольних змагань 1917-1920 рр. був одним з ідейних представників культурно-освітнього руху України. Займаючись науковою та громадською діяльністю у галузі дошкільної та шкільної освіти, він заперечував консерватизм та застарілі форми виховання дореволюційної школи. Вчений виступав ініціатором впровадження українських дисциплін та спеціальних курсів.

Активний діяч суспільно-політичного руху В.Зіньківський входить до кола ідейних представників двох Київських товариств релігійно-філософського спрямування, які були центрами нової радикально-політичної думки у Києві⁴. Члени товариства, заперечуючи матеріалізм та позитивізм, переосмислюючи історичний досвід суспільного буття, займались глибоким аналізом підвалин якісного нового світогляду. Шлях до вирішення соціальних та політичних проблем вони вбачали у відродженні православної культури, підвищенні рівня державної правосвідомості народу та створенні релігійного суспільства, яке б розв'язувало конфлікт між лібералізмом та соціалізмом і запобігало його виникненню⁵.

Будучи представником ліберально-консервативної течії, В.Зіньківський відстоює ідею об'єднання народів Росії, яку висловлює у творах цього періоду. Шлях до її реалізації він вбачав у відродженні православної культури. Його позиція відображена в працях "Єдиність Росії та православ'я"⁶, "Єдиність Росії"⁷. Висуваючи ідею об'єднання Росії, вчений доходить висновку, що внутрішнє об'єднання народів Росії визначене великою історичною силою - російською культурою, яка була створена впродовж багатьох століть плідною працею її предків, що її населяли. В зв'язку з цим вчений відстоює позицію відновлення Великої Росії.

З початком революційних подій 1917 р., як активний член релігійно-філософських товариств, В.Зіньківський організовує публічні лекції, на яких засуджує застарілі форми відносин між державою та церквою в системі державного режиму Російської імперії⁸. Вчений підтримує ідею суспільного церковного комітету на чолі з о. Є.Капраповим щодо скликання термінового Київського єпархіального з'їзду. Обраний у склад президії легально скликаного за власною участю першого Київського єпархіального з'їзду (12 квітня 1917 р.) вчений виконує обов'язки заступника голови (о. В.Липковського) з'їзду⁹. На з'їзді було засуджено старий державний режим, систему поборів у церкві, консисторську тяганину. Зіньківський висловлює прагнення до незалежного статусу церкви України. Його вигук "Дай живе вільна українська церква і вільна Україна!" був підхоплений всіма присутніми на з'їзді, що підтверджувало прагнення переважної більшості суспільства до незалежності як у державі, так і в УПЦ¹⁰. Значимість політичної фігури В.Зіньківського підтверджувалась тим, що на кінець роботи з'їзду він був обраний до складу постійної ради при єпископі як представник від мирян Києва".

В червні 1917 р. вчений приймає пропозицію церковно-радикальної групи Києва (голова В.Екземплярьський) взяти участь у роботі Всеросійського з'їзду духовництва і миряк В. Зіньківський і надалі дотримується своєї позиції: вільна церква у вільній державі¹².

Наступна сесія єпископської ради була призначена на осінь, але вона так і не відбулася. Єпархіальна рада була визнана митрополитом Володимиром поза законом, єпархіальний з'їзд неправомірним, тому новий склад членів консисторій не оуб затверджений. Іншою причиною був початок Всеросійського Собору в Москві (15 серпні 1917 р.)¹³. Легальний шлях для врегулювання українського церковного питання бубі унеможливлений.

В цей час національні прояви в українському суспільстві стали дуже сильними Представники національного церковного руху створили церковну раду, яка поставила зг мету скликання Всеукраїнського Собору.

Бурхливий розвиток церковних подій у Києві спричинив занепокоєння вищої влад» РПЦ. В зв'язку з цим у кінці листопада 1917 р. до Києва несподівано прибула делегація від Московського Собору (кн. Г.Трубецький, проф. С.Котляревський), яка мала на меті знайти підтримку в київських колах, щоб від їх імені боротися проти скликання Українськог Собору в Москві. Щоб розв'язати конфліктну ситуацію, Релігійно-філософське товариства очолюване В.Зіньківським, організувало відкрите засідання. Стало зрозумілим, шг Всеукраїнський Собор буде скликаний.

З від'їздом московських делегатів В.Зіньківський отримав запрошення увійти де складу передсоборної церковної ради. В таких умовах наприкінці грудня 1918 р. була організована нарада з проблеми автокефалії та автономії для української церкви. У нарад взяли участь відомі церковні та політичні діячі Києва (Н.Василенко, В.Зіньківськийі Д.Григорович-Барський, С.Крупнова та інші). Учасники наради погодились, що лдш української церкви необхідна автономія, що в автокефалії немає необхідності, але бонн можлива з церковної точки зору. Питання про автокефалію було визнано церковно-політичним, оскільки воно було обумовлене політичними подіями у країні. Відкриті Всеукраїнського Церковного Собору відбулось 7 січня 1918 р., В.Зіньківський був обрань до Соборної Ради¹⁴.

Отже, вирішальну роль у діяльності В.Зіньківського на посаді міністра сповіда відіграв його попередній досвід громадської та церковної роботи, широкі суспільні зв'язі розуміння важливості політичних та культурних проблем суспільства України та Росії а початку ХХ ст. .

16 травня 1918 р. на підставі статті 3-ї Закону „Про тимчасовий устрій Українськї держави", за представленням голови Ради міністрів Ф. Лизогуба, професор Київське університету Св. Володимира В. Зіньківський був затверджений П.Скоропадським на посаі міністра сповідань¹⁵. Завдання, яке висувалось Головою Уряду перед В.Зіньківськи» полягало в забезпеченні миру в церковних стосунках між Україною та Росією встановленні церковної автокефалії Української православної церкви. Демократ за своі» переконаннями В.Зіньківський усвідомлював проблеми церковного відродження, зумовило головні напрями його діяльності, зокрема скликання Всеукраїнського Собору метою канонічного визначення статусу церкви в Україні, її юрисдикційного підпорядку та створення вищого церковного управління; відродження української церковної культури.

Член Ради міністрів В.Зіньківський увійшов до групи міністрів Всеукраїнсьї партії кадетів. Головним завданням партії в нових політичних умовах було звільнення Рс від більшовиків та розробка оптимальної концепції політичної і соціально-економн модернізації Російської держави. Вважаючи центральним моментом політичної пробле України визначення форми державного устрою, В.Зіньківський висловлюється за орієнта на Росію. Він висуває питання про зміцнення зв'язків між Україною та Росією. Враховуї еволюцію українського політичного руху, історію державотворення Російської імпер досвід міжнародної політики, вчений приходить до висновку, що розвиток українсьї свідомості є органічним процесом, який глибоко пов'язаний зі зростанням Рс

Розмірковуючи над тим, що Москва та Україна були та залишаються рідними за утворенням, ще більш рідними за загальною історією, а головне - за вірою, В.Зінківський відстоює сторичну обумовленість федеративного зв'язку між Україною та Росією, за яким мав відкритись шлях до продуктивного руху України вперед⁶. Вчений висловлює думку про необхідність врятування України для Росії. Ставлення В.Зінківського до Всеукраїнської партії кадетів стало підставою для негативних оцінок його діяльності українськими діячами. Розуміння того, що переважна більшість членів ЦК цієї партії не вважала за проблему латання відродження української культури та вирішення національного завдання в Україні, зважаючи існуючий режим тимчасовим та декоративним моментом, породжувало недовіру іо українських симпатій цих російських груп¹⁷. Проте вже незабаром українські кола стояли на боці міністра сповідань, що викликало зворотню дію у російських церковних колах. Система церковного життя, яку втілював В.Зінківський, передбачала задоволення головної потреби України у творчому розвитку національної культури. Прихильник поміркованої дзлітики, В.Зінківський поставив питання національної проблеми в Україні та впровадив способи її вирішення у практичній діяльності Міністерства сповідань, що було обумовлено його політичним спрямуванням.

Розв'язуючи головне завдання своєї діяльності на посаді міністра сповідань - встановлення церковної автокефалії Української православної церкви - В.Зінківський, алходячи із загального стану церковних справ, вважав неможливим впровадження повного а:аюврядування Української православної церкви в умовах, які склались, зокрема перехідний :.ан УПЦ від повної державної залежності від РГЦ до вільного саморозвитку; відсутність і централізованої церковної влади в Україні, що створювало непорозуміння у стосунках між і дархіями; функціонування українського церковного руху, головна мета якого була і зезволити країну від панування самодержавної політики, набирив національно-політичного П ід; актеру; ворожість у стосунках між російськими та українськими церковними групами.

Державна відповідальність змінила позицію В.Зінківського щодо церковного І тзтання. Будучи прибічником автокефалії УПЦ, В.Зінківський відстоює її автономію¹⁸.

Своє бачення вирішення питання відносин між церквою та державою І 5 Зінківський пов'язував із загальноєвропейськими канонами церковного життя. Тому, І настоюючи формулу „вільна церква у вільній державі", вбачав її здійснення у конкретних І формах: фінансова підтримка церкви та її установ (зокрема шкіл); участь уряду в управлінні І -ггквою, що перетворює її в приватний інститут, який не має публічних прав; державне І зізнання церковних актів (шлюби, розлучення, метричні записи); вирішення питання форми І і'язку церкви з державою здійснюється за допомогою одного центрального органу - І я її > 19

• Міністерства сповідань аоо розгалуженою місцевою системою .

Таким чином, спрямувавши свою діяльність на зміну давньої політики московської І здади у церковній сфері, В.Зінківським як міністром сповідань були ліквідовані принципи І управління у церкві часів самодержавства, створені нові відносини між церквою та державою, які будувались на принципах співвідношення. Впровадження принципу творчого І х алізму (поєднання адміністративно-правової роботи з діяльністю з відновлення І гд'турних традицій українського народу) та вільної ініціативи у діяльності очолюваного І "Міністерства сповідань (яке фактично взяло на себе обов'язки Св. Синоду) в умовах І дготистояння впливові реакційної сили сприяло підготовці відродження УГЦ знизу, без чого І Тло неможливим її відродження зверху.

Будучи новатором у своїй діяльності, наполегливо відстоюючи позицію, яка не І гдзпадала з проросійськими настроями, В.Зінківський не знайшов порозуміння з І саскопатом. В зв'язку з цим він відмовився зайняти посаду міністра сповідань у другому І здаді уряд¹⁹ П.Скоропадського. 21 жовтня 1918 р. В.Зінківський залишив посаду міністра І д.: відань . Його наполеглива діяльність з відновлення канонічного скликання Українського І С :кбору визначалась серйозними намірами у напрямку вирішення національного питання в І ггаїні на початку ХХ ст., а також сприяла створенню умов утвердження Соборного початку І ___І за умов церковної автономії, допускаючи її автокефалію. Наголошення В.Зінківського

на федеративному зв'язку з Росією як політичного максимуму для України не заперечувало, а навпаки обумовлювало виявлення та розвиток своєрідності української культури. Рухаючись від захисту української культурної своєрідності до вирішення церковно-політичної проблеми між Україною та Росією, яка мала більш як 250-річну історію В.Зіньківський виконав завдання, які не могли бути висунуті та вирішені тодішньою владою. Цього не сталося б навіть в умовах здійснення церковної автономії через загальноруську орієнтацію, побоювання нового життя, яке встановилось після революції, а за відсутності яскравих особистостей, які б продовжили його справу. Спрямовуючи свою діяльність в захист прав української церкви, він не став прихильником формальної позиції „вільн» церкви". Нові відносини між державою та церквою заклали важливе підґрунтя у розбудов вільної України.

Подальші дослідження щодо значення та ролі В.Зіньківського у національн:-визвольних змаганнях 1917 - 1920 рр. можуть бути використані для підготовки праць І історії національного руху в Україні на початку ХХ ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ульяновський В. Міністерство ісповідань В.Зіньківського: (До переоцінки діяльності в світлі нови- архівних матеріалів) // Історія релігій в Україні: Тези повідомл. ІV круглого столу (Львів, 9-10 трав. 1994 р.). І - К.: Львів, 1994 . - С.185 - 187; Ульяновський В. Церква в Українській державі 1917 - 1920 рр. (ДООІ гетьманату П. Скоропадського). - К., 1997. - 320 с.;
2. Стародуб А. Українська державність 1917 - 1921 рр. ^ „Очима" священноначалія Російської православної церкви: еволюція несприйняття // Просемінарі*. І Медієвістика. Історія церкви, науки і культури. Інститут української археографії ім. М.Грушевського. - Виг. 3. - К., 1999. - С. 190.;
3. Голоноска Василенко Н. Обрання київських митрополитів // Рідна церква. - '971. - 4. 86. - С. 6.;
4. Шуряков С. До історії філософських товариств у Києві // Філософська і соціологічна думка. - 1993. - № 7 - 8. - С. 147 - 157.;
5. Зиньковский В. Либерализм и социализм // Народ. - 1906. - № 1. - С. 3.;
6. Зиньковский В. Россия и православие. - К. - 1916. - 75 е.;
7. Зиньковский В. Единство России Народоправство. - М., 1917. - № 5. - С. 2.;
8. Зиньковский В. Пять месяцев у власти (15 мая - 19 окт. 1918: Воспоминания. - М., 1995. - С.36.;
9. Епархиальный съезд // Киевская мысль. - 1917. - № 98. - С. 2.;
10. Епархиальный съезд // Киевская мысль. - 1917. - № 99. - С. 2.;
11. Постоянный совет при епископе // Киевская мысль. - 1917. - № 102. - С. 2.;
12. Зиньковский В. Пять месяцев у власти (15 мая - 19 окт. 1918 г. Воспоминания. - М., 1995. - С. 38.;
13. Экземплярский В. Церковная жизнь//Киевская мысль. - 1917. -№ 189 - С. 2.;
14. Зиньковский В. Пять месяцев у власти (15 мая - 19 окт. 1918 г.): Воспоминания. - М.: Крутицкое патриаршее подворье, 1995. - С. 40 - 41.;
15. Державний вістник. - 1918. - №1.;
16. Зиньковский В. Пят» месяцев у власти (15 мая - 19 окт. 1918 г.): Воспоминания. - М., 1995. - С. 222.;
17. Там само. - С. 22 - 23_
18. Заседание Киевского религиозно-философского общества 23 мая по вопросу положения православной церкви на Украине // ЦНБ НАН України; ІР.Ф. 259. - Спр. 2. - Арк 1 - 3; До 50-ліття проголошена автокефалії Української православної церкви // Рідна церква. - 1971. - Ч. 77. - С.5.;
19. Зиньковский В. Пят-> месяцев у власти (15 мая - 19 окт. 1918 г.): Воспоминания. - М., 1995. - С. 169.;
20. Там само. - С. 178 - 192.

О.А.Коляст

УКРАЇНСЬКА ТВОРЧА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ТА ПРОБЛЕМА СВОБОДИ ПРЕСИ В РОКИ УКРАЇНІЗАЦІЇ

Національна творча інтелігенція брала активну участь в українізаційних проце що стало визначальним фактором національно-культурного відродження 1920-1930-х Україномовна преса набула свого помітного зростання і розквіту значною мірою завд тому, що у її становленні, формуванні стилістики, жанрово-тематичної палітри особливо початковому етапі помітну роль відіграли такі знані вітчизняні публіцисти Б.Антонен В.Голубович, Г.Гринько, М.Грушевський, О.Дорошкевич, В.Еллан-Блакитний, С.Єфрем Г.Косинка, А.Ніковський, М.Терещенко, Ю.Тютюнник, С.Черняк, В.Чехівськ О.Шумський та багато ін. Офіційні партійно-радянські кола широко використовували імена для обґрунтування тези про участь національної інтелігенції у будівництві радянсь України. Це підносило їх авторитет і створювало враження довіри національним силам, о